

Tretåig mås (*Rissa tridactyla*) - för första gången påvisad häckande i Sverige

Av SVEN MATHIASSEN

Den 13 augusti 1967 erhöll Naturhistoriska museet i Göteborg en telefonförfrågan angående en säregen mås. Den hade uppmärksammats på den lilla ön Nidingen utanför Onsalalandet i Nordhalland, och enligt uppgiftslämnaren uppehöll den sig trots den sena tidpunkten invid bo med unge.

Beskrivningen av ungen stämde med tretåig mås, varför undertecknad påföljande dag efter kontakt med fyrmästare V. SJÖSTEDT på Nidingens fyrplats beslöt att söka kontrollera

artillhörigheten på ort och ställe.

Genom fyrfolkets välvilliga bistånd

kunde jag också i vackert väder,

men i frisk vind ta mig ut till ön.

Ön Nidingen ligger 7 km från de sydligaste uddarna på Onsala- landet

och 5 km från den däremellan

liggande större Malön.

Ön betecknas ofta såsom skär och

dess storlek är ej heller betydande,

maximala längden är ungefär 1000

m och största bredden 3-400 m. Ön

är låglänt, den uppbygges främst av

smärre och större stenblock,

svallgrus och sand samt klappersten.

Vegetationen består av den för det

yttre havsbandets västkustöar

normala. Träd och buskage saknas.

Den mest storvuxna vegetationen

utgöres av strandråg (*Elymus*

areanarius) samt kraftiga bestånd av

strandkål (*Crambe maritima*), samt

strandaster (*Aster Tripolium*) och

marviol (*Cakile maritima*).

Mycket vanliga är skörbjuggsört (*Cochlearia officinalis*), gul fetknopp (*Sedum acre*), gåsört

(*Potentilla anserina*), mandelblomma (*Saxifraga granulata*) samt gulkämpar (*Plantago*

maritima). På de mera höglänta ängarna växer allehanda gräs och trift (*Armeria maritima*). En

allmän beskrivning över ön har gjorts i bokform (CARLSSON 1946).

På ön har Sjöfartsverket anläggningar i form av fyrar och personal- bostäder åt fyrfolket. Två

måttiga fyrtorn av äldre datum reser sig likt måttiga fågelbergsklippor. De senare erbjuder

också den enda, men långsökta likheten med ett atlantiskt fågelberg.

Detta till trots kunde snart efter ankomsten till ön konstateras att måsen med unge verkligen var en tretåig mås. Boplatsen utgjordes av ett sjömärke, vars cementsockel gjutits på ett större stenblock. På en avsats vid basen av sockeln låg boet (jfr Fig. 1-3). Det mätte ca 10 X 30 X 45 cm. Det var byggt av gamla strån från strandråg, blåstång och ålgräs. Dessutom var dess inre »murat» på för arten typiskt sätt. Läget vätte mot SSE. Vid den kvadratiske sockelns mot öster vättande sida låg ytterligare ett bo, ungefär hälften så stort som det bebodda.

Då jag nalkades boet låg ungen i detsamma och föräldrafågeln (endast en syntes under hela vistelsen på ön, mellan kl. 1400 och 1630) satt på sjömärkets topp. När jag ytterligare närmade mig boet lyfte den gamla fågeln, kretsade några varv över mitt huvud, skriade på artens kacklande maner, men fällde nästan omedelbart på bokanten invid ungen. Föräldrafågeln närhet utlöste tiggingsrörelser hos ung- fågeln (jfr Fig. 3), men någon matning skedde ej.

Fåglarna lät mig nalkas intill ett avstånd av 4-5 meter. Den gamla fågeln visade vid några tillfällen tecken till oro, men förhöll sig eljest lugn. Under normala betingelser saknar den tretåiga måsen genom sitt skyddande boplatsläge (branta klippstup) i stor utsträckning fiender av det slag som markhackande måsar utsättes för. Man anser att de gamla fåglarnas oräddhet vid boet, de få aggressiva attackerna, liksom ungarnas avsaknad av skyddsteckning och tryckande beteenden samt vitkalkningen av boplatsten genom ekskrementer vara tecken på boplatstilljöns säkerhet, vilken sålunda minskat behovet av skydds-beteenden (jfr LIND 1965).

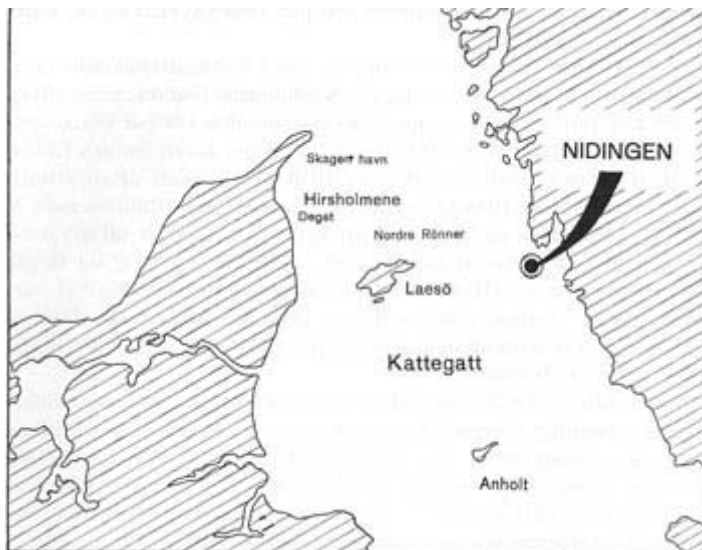
Ganska snart lade jag märke till att den gamla fågeln var ring- märkt. Med kikarens hjälp lyckades jag läsa texten: Museum. . . en- hagen samt siffrorna 56. Trots att den gamla fågeln ibland förflyttade sig syntes det omöjligt att uppsnappa flera siffror. Men ungen kom till hjälp. Den hade vid några tillfällen riktat näbben under tiggörörelser mot föräldrarnas näbb, nu började den plocka på ringen och efter en stund vred sig denna såpass att jag kunde uppfånga siffrorna 1056. Ytterligare två siffror borde finnas, men de fyra uppsnappade utgjorde slutsiffrorna. Att det rörde sig om Zool. Museum, Copenhagen, stod klart och senare besked därifrån visar att den gamla fågelns fullständiga ringnummer bör ha varit 501056. I så fall märktes den som bounge på Nordre Renner i Kattegatt den 25 juni 1963.

Under ringavläsningen hade jag tydligen blivit alltför närgången och både den gamla och unga fågeln lämnade boet. Ungen flög mycket bra, men dock något tvekande och i cirklar. Både den och föräldra- fågeln slog till på en stor sten vid stranden. Själv retirerade jag till fyrmästarens bostad, från vilket boet låg på ett avstånd av endast ca 200 m. Till stranden var avståndet ungefär 75 m. Gamla bobalar och fyrfolkets uppgifter antydde att marken kring sjömärket och den tretåiga måsens boplat under sommaren hyst häckande gråtrutar (*Larus argentatus*), fiskmåsar (*Larus canus*) samt en skrattmåskoloni (*Larus ridibundus*). Fyrmästaren kunde också omtala att ungen redan tidigare på morgonen den 14 augusti, utan att ha blivit störd, gjort en mindre flygtur. Från kaffebordet i fyrmästarbostaden kunde jag också snart konstatera båda fåglarnas återkomst till bobalen, där ungen därefter kvarstannade. På min anmodan höll man under efter- följande dagar uppsikt över måsarna. De fanns kvar till den 17 augusti, men från och med efterföljande dag var de försvunna.

De sålunda insamlade uppgifterna lämnar följande besked om häckningsförloppet. Den kvarvarande föräldrafågeln hade en ålder av fyra år. Den tretåiga måsen skriker normalt till häckning först vid tre-fyra års ålder (COULSON & WmTE 1958 a o. b.). Inga iakttagelser finns som tyder på måsarnas närvaro år 1966. Ej heller finns några iakttagelser kring deras ankomst till boplatsten år 1967. Eftersom den tretåiga måsen ruvar 27-28 dygn och ungarna blir flygga vid 4-5 veckors ålder kan man dock med ledning därav och den här aktuella ungens flygturer den 14 augusti nedräkna äggläggningen till den 21 juni plus minus en vecka. Tidpunkten är sen. I de danska Kattegatts- kolonierna lägges äggen normalt redan i början av maj och kläck- ningen är i full gång i början av juni (jfr SALOMONSEN 1947, P ALUDAN 1960). Den sena tidpunkten kan måhända förklaras med föräldra- fågelns ålder

(förstagångshäckarna anländer senare till häckplatserna), men det kan också röra sig om en omlagd kull.

Den tretåiga måsen är ett arktiskt faunaelement med en visserligen luckförsedd, men dock circumpolär holarktisk förekomst (jfr V oous, ~ 1960). Den förekommer sålunda på flera håll längs Nordatlantens kuster. I de västra delarna sträcker sig utbredningen söderut till St. Lawrence-bukten (bl.a. New Foundland), i de östra till Englands kuster och Bretagnes västra uddar. På den engelska nordsjökusten är den sparsammare än på atlantkusterna och den från

Ishavet obrutna förekomsten längs norska kusten upphör vid Kjør, intill Rott (HAF- TORN 1966).

Arten är sålunda ytterst ovanlig som häckfågel inom de östra delarna av nordsjöområdet och Kattegatt, och förekomsten där är av ungt datum. Den norska förekomsten söder om de gamla tillhållen på Runde utanför Alesund, där fågeln fanns redan i mitten av 1800- . talet (RASOH 1847 enl. WILLGOHS 1955), har sålunda tillkommit efter 1949. Det gäller kolonierna på Utsira (HOLGERSEN 1949) Sviney, Nordvågsey och Kjer (HAFTORN 1958).

Helgolandskolonien tillkom år 1938, men arten har dock tidigare häckat på ön till ungefär år 1800, (DRosT 1939). De danska kolonierna i Kattegatt har tillkommit efter 1940-talet.

Jämsides med spridningen i det geografiska rummet har en numerärtillväxt skett på de nyetablerade häckplatserna. Expansionen inom östra delen av Nordsjöområdet under senare år får dock ej ses som en tidsmässigt isolerad sentida företeelse, den måste ses mot bak- grunden av alltsedan 1800-talet pågående numerärtillväxt. Den under lång tid sydligaste norska kolonien, på Runde, tillkom sålunda uppenbarligen omkring år 1844; år 1926 beräknades beståndet till 100000 par och 1956 till inemot 200000 par. RASOH 1847, LevEN- SKIOLD 1928, WILLGOHS 1957 in HAFTORN (1958). Helgolandskolonien omfattade 3 par år 1938, ungefär 200 par 1963 (NIETHAMMER, KRA- MER & WOLTERS 1964).

År 1941 påträffades den första kolonien i Kattegattsområdet. Det rörde sig om 11 par på Tyvholm vid Hirsholmene (SALOMONSEN 1941). Snart nog tillväxte densamma; 1946 räknade den 124 par (SALOMON- SEN 1947), år 1962 fanns 234 par på Tyvholm, Kovholm och Graes- holm (POULSEN 1962). I mitten av 1950-talet började arten ytterligare sprida sig. År 1955 kom den till Nordre Rønner (CHRISTENSEN & GRAND 1956); från de första tre paren ökade beståndet till drygt 50 par år 1963 (ROSENDAHL KRISTENSEN 1963). År 1957 slog sig 11 par ned i Skageri havn (DANTOFT 1957), men bosättningen blev ej var-

aktig. Dock häckade den på denna plats år 1967 (N. O. PREUSS *in litt.*). Därtill häckade den med II par på Deget utanför Fredrikshavn år 1959 (JOENSEN 1961).

LOPPENTHIN (1967) anser att bakgrunden till artens bosättning i Kattegattsområdet ligger i den under senare år ökande fartygstrafiken och fiskeverksamheten, vars avfall förbättrat näringsunderlaget. Den tretåiga måsen skulle sålunda betraktas som kulturföljare. Observationer gjorda vid den koloni av arten som finns bland stadsbebyggelse i Ålesund visar att måsarna i stor utsträckning söker föda bland avfallsprodukter, vilket de längre ut på Runde häckande tretåiga måsarna synbarligen ej gör. Intressant i sammanhanget är att man i exkrement från Ålesunds-måsarna påträffat *Salmonella*, men ej hos de på naturliga marina produkter levande Runde-måsarna (STEINI-GER 1966).

Att denna framträdande expansionskraft också skulle kunna resultera i bosättning i vårt land har länge stått klart, likaså att den första framstötten, såsom nu belagts genom ringmärkningen, vore att vänta via en av de redan etablerade Kattegatskolonierna. Ön Nidingen har ju därvid intagit en lämplig position, att bosättningen nu också skedde där var väl därför ej förvånande. Dock finns ytterligare öar, som det kan löna sig att bevaka i detta sammanhang.

Den tretåiga måsen har redan tidigare uppgivits häcka vid Västkusten, men riktigheten därav har ifrågasatts. Det gäller en uppgift i en beskrivning över ön Tjörns djurvärld (EKSTRÖM 1850) vari det säges om tretåig mås: »Ehuru denna Måse varuigen endast träffas här under senhösten och vintern, blev likväl en skjuten vid boet d. 12 juli; således häckar han ock någon gång i Tjörns skärgård». 1800-talets fågelfaunor (NILSSON 1835, 1858, MALM 1877, SUNDEVALL' 1885) framhåller samtliga att uppträdanget i Sverige främst är knutet till västkusten och till vintermånaderna (oktober-mars). Att den ej visade sig under sommaren påpekas av samtliga författare. Under vintern kunde den dock uppenbarligen tidvis uppträda i större antal, såsom fallet var 1848-49, då detta påtalades för Västkusten av SUNDEVALL (1885) och för Skåne av NILSSON (1858).

Dylika massuppträdanen synes i våra dagar vara normala under hösten längs västkusten, och synes regelbundet uppstå i samband med starka, västliga stormar. I slutet av oktober 1965 noterades sålunda 1223 exemplar (29.10) och 834 exemplar (31.10) på sydsträck vid Hönö i Göteborgs norra skärgård (UNGER 1967). Numera ses den tretåiga måsen också regelbundet vid Västkusten under sommarhalvåret om än endast i enstaka exemplar eller smärre antal. Men redan i augusti kan tidvis under lämpliga vindförhållanden större antal drivas upp mot kusten. Helt säkert får uppträdanget av dessa sen-sommarfåglar ses mot tillkomsten av de danska kolonierna och sättas i samband med nyss timat uppbrott från häckplatserna.

Vintertidens tretåiga måsar har dock helt säkert delvis annat ursprung. Aterfynden av ringmärkta danska och norska tretåiga måsar (PALUDAN 1960, HOLGERSEN 1961) visar att årets ungfåglar sprider sig över stora delar av Nordatlanten, fynd föreligger från såväl de västra som östra delarna därav..

Fynden från västra Atlanten visar att skandinaviska ungmåsar som sökt sig dit, tillbringar första vintern vid New Foundland, första sommaren då de ännu ej är fortplantningsdugliga tillbringar de längre mot norr, vid Västgrönlands kuster, andra vintern påträffas de återigen vid New Foundland. De vandrar därigenom på samma sätt som den västgrönländska häckfågelpopulationen. De utanför västra Europas kuster övervintrande måsarnas vandringar är sämre kända; vinterfynd av Runde-måsar finns från Biskaya-bukten och västra Medelhavet norrut till Nordsjön. Likaså vet man ännu föga om de gamla fåglarnas flyttning (jfr HOLGERSEN *op. cit.*).

Från vinterhalvåret finns dessutom från både danska, svenska och norska vatten fynd av nordryska, tretåiga måsar (ADELHOLT 1958, JÄGERSKIÖLD 1943, FONTAINE 1948, HOLGERSEN 1961).